

VESELIN DRAŠKOVIĆ¹
veso-mimo@t-com.me

JEL KLASIFIKACIJA: A11; C50; I23

KRIZA EKONOMSKE NAUKE I PROBLEMI VISOKOG OBRAZOVANJA

Economic science crisis and problems in higher education

APSTRAKT:

U radu se analiziraju razne pojave, koje uzrokuju krizu ekonomske nauke. Kritikuju se forsirana, dominantna, orkestrirana i selektivna teorijska modeliranja ekonomske stvarnosti, koja su monističkog (kvazi-neoliberalnog) i matematičko-statističkog karaktera. S tim u vezi, objašnjava se i paralelna kriza visokog obrazovanja u državama Jugoistočne Evrope (JIE), koja se pokušava neuspješno fingirati palijativnim reformama. Ukazuje se na pad akademskih etičkih standarda i manipulativna univerzitetska prilagođavanja svjetskim naučnim standardima. Polazi se od hipoteze da dugoročna istraživačka marginalizacija osnovnih ekonomskih problema i metodološka improvizacija vode ekonomsku nauku u ćorsokak. Zaključuje se da su mitologizacija nauke i fingiranje reformi visokog obrazovanja rezultat malih ulaganja u nju i institucionalne nebrige za društveni razvoj.

KLJUČNE REČI:

EKONOMSKA NAUKA, EKONOMETRIJSKE METODE, VISOKO OBRAZOVANJE,
RANGIRANJE UNIVERZITETA

ABSTRACT:

This paper analyzes various phenomena affecting the economic science crisis. It criticizes stimulated, dominant, orchestrated and selective economic reality modeling efforts, with the monistic (quasi-neoliberal) and mathematical-statistic character. In relation to that, it explains the simultaneous crisis of university education in the SEE countries, with the unsuccessful efforts to forge it through the palliative reforms. The paper also describes the drop in academic ethical standards and manipulative university adjustments to the global scientific standards. It starts from the hypothesis that long-lasting research marginalization of the basic economic problems and methodological improvisation lead the economic science to a dead-end street. The paper concludes that ascribing mythological character to science and pretense reforms in the area of higher education result from insufficient investments in science and lack of institutional care for social development.

KEY WORDS:

**ECONOMIC SCIENCE, ECONOMIC METHODS, HIGHER EDUCATION,
UNIVERSITY RANKING.**

1. UVOD

Dominacije politike nad ekonomijom nikad nije bila sporna. Zbog toga je ekonomska nauka uvijek lavirala između objašnjenja fenomena ekonomske prakse i zahtjeva politike (opravdavanja, apologetike - M. Blaug, 1994). Glorifikovani su jedni a potcjenjivani ili marginalizovani drugi ekonomski procesi, fenomeni i problemi. Politika je (direktno ili indirektno) na raznim nivoima (od lokalnog do globalnog) nastojala i često uspijevala da ideološki indoktrinira društvo, tj. da ga preko „*naučne paradigme izoluje od bitnih društvenih problema*“ (Kuhn, 1962). Dobar primjer je višedecenijski raskorak između monističke neoliberalne retorike i kvazi-neoliberalne stvarnosti, koji je nanio ogromnu štetu narodima i nacionalnim resursima u državama JIE. Subjektivne težnje nomenklatura vlasti, uz pomoć interesne apologetike (neoliberalne mitologije) degenerisali su objektivne uslove i mogućnosti izbora u ekonomskoj stvarnosti. Alibi ekonomisti su svojom podrškom značajno doprinijeli neoliberalnoj instrumentalizaciji ekonomskih procesa i promjena, koji su u praksi operacionalizovali preko kvazi-institucionalnih improvizacija.

U periodu postsocijalističke tranzicije (smjene vrijednosnih kriterijuma u društveno-ekonomskom razvoju), kriza vrijednosne paradigme u ekonomskoj nauci (apologetika u teoriji) podudarila se s krizom moralnih kriterijuma u ekonomskom ponašanju, koje je postalo oportunističko, kvazi-tržišno, grabeško, elitističko i privilegovano. To je dovelo do mnogih neoliberalnih i kvazi-institucionalnih paradoksa (vidi šire u: Draskovic, 2014; Draskovic, Lacic, Draskovic, 2016).

Tranzicija je zadržala jednu bitnu (ali pogubnu) odrednicu ekonomske nauke: vulgarizaciju u teoriji i praksi. Ona je omogućila pretvaranje jednog institucionalnog monizma (dirižizma) u drugi, sofisticiraniji (neoliberalizam), jedne dogme u drugu, jedne mitomanije u drugu, jednog totalitarizma i redukcionizma u drugi. Zadržani su retorika, mesijanska obećanja, dvojni standardi, surovost, protekcionizam prema sopstvenom narodu, dominacija politike nad ekonomijom, reprodukovanje krize, apologetika, palijativnost reformi, iracionalna mitologija i poznata anti-razvojna i interesno orijentisana metodologija, koja se koristi u eksperimentalne svrhe, s programiranim interesima dirigenata (alibi-reformatora, alibi-neoliberalna).

Institucionalne improvizacije, oportunistna motivacija, imitacije i eksperimenti su nastavljeni. Rezultat je (opet) razočaravajući: paralelno se uvećavala ukupna šteta za društvo i granična korist za „sposobne“ („snalažljive“, privilegovane) individualce. Na taj način, državno nasilje je preraslo u nasilje nad državom, narodom i liberalizmom. Pri tome, nasilje tumačimo kao „*ograničeni pristup resursima... razni oblici socijalne patologije*“ (prema: North, Walis, Weingast, 2009).

Bez želje da na bilo koji način kritikujemo kvalitetnu i korisnu primjenu matematike i statistike u oblasti ekonomske optimizacije, potrebno je ukazati na problem predominacije metodologije matematičko-statističkog modeliranja u ekonomskoj nauci. Zanimaju se osnovna i objektivna ograničenja (kao što su npr. dostupnost, asimetričnost i selektivnost informacija), neprimjenjivost i apstraktnost ekonometrijskih modela. Pored toga, ponekad se u ekonomskim časopisima objavljuju radovi s korelacijama i regresijama, koji nemaju baš nikakve veze s ekonomijom. Ili se čak i radovi iz političke ekonomije na volšeban način matematiziraju (O'Hara, 2014, pp. 161-192). Nije rijetkost da autori i koautori, koji

ne znaju ni osnove matematike i statistike objavljuju matematizirane članke iz ekonomije. Najzad, navalentna obrada i publikovanje marginalnih ekonomskih tema čini ih sasvim irelevantnim za ekonomsku politiku i ekonomsku teoriju. Mnogi radovi ne objašnjavaju ni turbulentnost, no volatilnost osnovnih procesa i pojava u ekonomskoj stvarnosti.

Paradoksalno je da ekonomsku nauku navodno mnogo bolje od ekonomista „znaju“ matematičari, statističari, informatičari, sociolozi, psiholozi i drugi. Kao da to nekome odgovara. Samo da se ne piše kritički o alijenaciji, eksploataciji, monopolizaciji i sl. Sve je podređeno pragmatičnoj potrebi sticanja naučnih referenci, koja se pretvorila u unosan publicistički biznis. Zbog svega toga, u posljednje vrijeme se sasvim opravdano i logično podvrgava sumnji čak i predmet ekonomske nauke, jer se tvrdi (North 1997, p. 25; Colander et al. 2010, p. 12) da ona mora izučavati i uslove („kontekst“) u kojima ekonomski subjekti obavljaju izbor.

2. KRIZA EKONOMSKE NAUKE

Poslije dugogodišnje i dominirajuće najezde dopuštenog, a možda i programiranog (?) tematskog i sadržajnog „svaštarenja“ i formalizacije u ekonomskoj nauci (matematičkog, statističkog, tehničkog, operacionalističkog i instrumentalističkog), kao i ignorisanja kritičke ekonomske misli, mnogi autori se s pravom pitaju: da li je ekonomska nauka u krizi? Prihvatajući rizik od moguće greške, to pitanje se može i drugačije formulisati: da li je ekonomija izgubila dušu, kritičku oštricu i svoju osnovnu profilaciju? Čini se da je potrebno temeljno preispitivanje njene aktualne paradigme. Posebno u situaciji nekritičke primjene navedene bolonjske deklaracije, koja je omogućila nicanje mnogih novih i programsko širenje starih fakulteta, uz prateću hiperinflaciju diploma. Zbog toga smo navedeni proces nazvali složenicom „neuka nauka“ (Drašković, 2015, p. 5).

Ekonomska nauka je značajno promijenila svoj imidž i suštinu postojanja u pojedinim oblastima u kojima je ekonomska logika izgubila svoj kulturni, društveni i politički kontekst, a samim tim i onu crvenu nit koja se zove kritička misao. Naglim prelaskom na predominaciju matematičko-statističke metodologije, osiromašen je misaoni horizont ekonomije i nekadašnji bogati metodološki arsenal. Pri tome ne želimo da umanjimo naučni značaj matematike i statistike, niti funkcionalnu, racionalnu i neophodnu primjenu njihove metodologije u ekonomiji. Međutim, suvišna apsolutizacija ekonometrijske metodologije dovela je do velike predmetne banalizacije. Zbog toga je ekonomska nauka suštinski i neopravdano stavljena u zapečak. Izbjegavaju se čak i oni rijetki, kritički i korisni ekonomski segmenti i sižei, koji su tradicionalno bili zanemarivani i ignorisani, ali koji nijesu smetali – čak ni političarima (naprotiv).

Praveći vještačku (najčešće apstraktnu) barijeru i povećavajući rastojanje između ekonomskih znanja i realnosti (prividnog i stvarnog), ekonomija je praktično i konačno potcijenjena i marginalizovana. Mora se priznati da je tome obilato doprinijela uobičajena dominacija politike nad ekonomijom, ispod koje se (bezuspješno) skrivaju povlašćeni interesi novokomponovanih društvenih „elita“. Nabujali su i izvedeni ekonomski tokovi. Ipak su u teorijskom optičaju o(p)stali alternativni izuzeci (pravci), poput institucionalne i regionalne ekonomije, istorije ekonomske misli, ekonomije znanja i nekih drugih važnih

oblasti. Ali, oni se u praksi više pominju u dnevno-političkom kontekstu, nego što se stvarno primjenjuju, jer se valjda misli da su remetilački faktor. Umjesto da budu razvojni prioritet.

Ekonomska nauka je globalizovana, unifikovana i standardizovana u vodećim svjetskim naučnim časopisima. Od društvene nauke, ona je značajnim dijelom pretvorena u programiranu "instant" nauku, koju ne razumiju ni mnogi profesionalni ekonomisti, a kamoli narod. Preko dirigovanih globalnih i regionalnih "prosvjetiteljskih" i "reformskih" kanala, metodom satelitskih spojenih sudova, navedeni "elitni" (centralni) naučno-publicistički trend se brzo nametnuo periferiji, uz paralelnu neoliberalističku podršku. Bez naučnog opreza i selektivnosti (mjere), razne kvantifikacije (brojevi, korelacije i regresije, često s kabinetskim i izmišljenim podacima, kao i dokazivanjem tipa "ulica je mokra kad pada kiša") zauzele su mjesto koje pripada ljudima i privredi. Odgovori na svakodnevna i životno važna ljudska pitanja supstituisani su apstraktnim, nerazumljivim i insertnim konstrukcijama i analizama (ponekad ili čak često – beznačajnim za ekonomiju).

Diskursnom redukcijom predmeta istraživanja ekonomske nauke na najčešće nebitne statističke regresije i korelacije, narušena je nesporna istina da ne postoji univerzalna ekonomska teorija (za sva vremena i za sve prilike). Stvorena je nova teorijska dogma u ekonomiji, koja je dodatno snizila njen poljuljani humanitarni ugled, nivo i značaj. Ona je zasnovana na nedopustivom ekonomskom redukcionizmu, koji ekonomsku teoriju vodi u bezlični i jalovi nihilizam (kao što alternativne institucije vode privrede i društva u institucionalni nihilizam). Svjesno nametnuto modeliranje parcijalnih tehničkih relacija i (često) kabinetskih podataka i anketa neutralizovalo je ionako rijetku kritičku misao. Takođe je na određeni način relativizovano i propagirano i ozakonjeno pravo ljudi na slobodan izbor u raznim oblicima ekonomskog ponašanja i stvaralaštva.

Jasno je da je sve to, pored značajnog komercijalnog efekta, oprobani (rekli bi klockotristički – sipanje prašine u oči) način da se zamagle stvarni ekonomski i društveni problemi (eksploatacija, alijenacija, monopolizacija, netržišno bogaćenje, plišano pokoravanje, dužničko ropstvo, dominacija, negativna selekcija, jatačka ekonomija, sociopatološke pojave itd.). Stvoren je raskorak između diferencirane ekonomske nauke i personificirane ekonomske politike, odnosno između krizne pozitivne ekonomije i zloupotrijebljene normativne ekonomije. Zato je otvoreno pitanje: kako ekonomskoj nauci vratiti izgublenu dušu (raison d'être, logiku, poetiku, metaforičnost, kritiku, retoriku, misaonost, filozofiju, umjetnost, karakter, reputaciju, argumentaciju i literalnost, jer je ekonomija sve to skupa)? Naravno, s objektivnih i neutralnih naučnih pozicija, bez ideoloških precjenjivanja i potcjenjivanja, bez interesnih motiva i političkih poruka.

E. Davar (2015) smatra da se kriza i degradacija ekonomske nauke produžavaju od početka prošlog vijeka, poslije jačanja pozicija neoklasične škole. Ona ističe da ta tvrdnja zvuči možda paradoksalno, jer su se u međuvremenu pojavili korisni alati poput matematičkog programiranja, teorije igara, ekonometrije i moćnih računara. Kritikujući često uprošćeni, apstraktni i nerealni karakter modelskih promjenjivih, ona podržava metodologiju koja je u najvećoj mogućoj mjeri bliska ekonomskoj stvarnosti, jer mora postojati obratna veza između teorije i prakse, kao i osnovni princip uzročnosti ekonomskih pojava.

Krizi ekonomske nauke značajno doprinosi ozakonjeni fenomen uproščavanja i primitivizacije naučnog znanja. Njega čine dva paralelna i prožimajuća zahtjeva. *Prvi* je rigorozni, neselektivni i univerzalni zahtjev za obaveznim objavljivanjem naučnih radova na SSCI i Scopus listama. I to ne više kao prvi autor, u timskom radu, nego samostalno! Najveća ironija je u tome što niko od predlagača navedenih pravila nije nikad objavio rad u ozbiljnjem regionalnom časopisu (osim kad su ih „šleпали“).

Drugi je posljedičan i vezan je za poželjnim (skoro obaveznim) statističko-matematičkim modeliranjem, ne samo u ekonomiji, nego čak i u ostalim društvenim naukama. Kako li će mnogi ekonomisti matematički i statistički modelirati – nejasno je... Moraće to, ipak, da radi za njih neko drugi. I „reformatorima“ to neće smetati. Samo je bitno da se zadovolji forma.

Na taj način, ekonomska nauka gubi ne samo svoj smisao i suštinu postojanja, nego i kritičku oštricu i originalnost. Jer, modeliranje ne zna da radi većina autora ekonomskih članaka. A i neki koji bi to trebali da znaju – ne mogu se pohvaliti naučnim referencama. Suštinski, u ekonomskoj nauci se urušava kanonska struktura njenih fundamentalnih znanja i većina dosadašnjih metodologija na kojima su ta znanja počivala. To je nametnuto (prezeto) trend. On je na Zapadu višestruko relaksiran: univerzitetskom masovnošću, sasvim drugačijim sistemom organizovanja naučnih istraživanja itd. Ali, on je izuzetno opasan u nerazvijenim državama s malim nivoom razvijenosti znanja i nauke i još manjim ulaganjima u njih.

3. FINGIRANJE REFORMI UNIVERZITETA

Od 2003. godine tzv. „globalni univerzitetski sistem“ je ušao u novu fazu razvoja. Univerziteti su počeli dobijati javne ocjene na stranicama raznih globalnih univerzitetskih rangiranja. Za mnoge države je navedeni rang postao nacionalni cilj. U novije vrijeme su i države regiona u potpunosti uključene u ovu trku. To znači da i mnogi regionalni univerziteti pokušavaju da prilagode naučne tehnike i pokazatelje postojećoj metodologiji njihove ocjene.

Pretjerana fascinacija rangiranjem se na brzinu pretvorila u svojevrstan fenomen. Ona je po inerciji izazvala reforme prilagođavanja i dovela do određenih iskrivljavanja naučnih kriterijuma i strategija. Novi kriterijumi i ocjene su relativizovali smisao naučne „čistoće“ i pretvorili se u destruktivno sredstvo uticaja na mnogim univerzitetima. Ovdje se idealno uklapa izjava D. Arnolda i K. Fowlera (2011): „*Kada postizanje određenog indikatora postaje cilj, on prestaje biti dobar indikator*“.

Opisujući praksu manipulacije podacima, koja se koristi u sastavljanju rejtinga, E. Balatsky i N. Ekimova (2011) razmatraju nekoliko tipova ocjenjivanja:

- tradicionalno, na osnovi procjene prilično velikog broja pokazatelja objektivnih univerziteta aktivnosti,
- reputaciono (personifikovano), na bazi obrade mišljenja eksperata dobijena posebnim istraživanjima,
- virtualno (Internet-rejtinzi), koje koristi pokazatelje popularnosti univerzitetskih sajtova u Internet okruženju i
- mješovito (hibridno, nesamostalno), koje koriste miješanje prethodne tri metodologije.

Navedeni autori razlikuju dva oblika manipulisanja: od strane univerziteta koji se procjenjuju (svjesno i nesvjesno) i od procjenitelja (stranih stručnjaka). Na taj način, univerzitetsko rangiranje se može uslovno posmatrati kao proces dvaju suprotnih oblika manipulacija.

Moguće greške i manipulacije su povezane s nekoliko osnovnih nedostataka, od kojih je po svojem značaju na prvom mjestu citiranje kao specifični pokazatelj popularnosti (kvaliteta, značaja). Mnogi autori, kao npr. E. Sverdlov (2006) ističu da je citiranost u veoma slaboj korelaciji s pojmovima kvaliteta, originalnosti, značaja istraživanja i naučnog progressa. S njim u tijesnoj vezi je prema narušavanju tačne uloge naučnih institucija pokazatelj konjunkturne aktivnosti publikacija i odgovarajuće citiranosti. Sljedeće slabosti su povezane s nedostacima sistema recenziranja, relativnošću impakt faktora i potcjenjivanja nekih nacionalnih publikacija (npr. ruskih, koje su tradicionalno jake u naučnom smislu, a ne nalaze se na pomenutim prestižnim listama).

Zbog svega toga, prihvatanje brzometnih i nekonzistentnih reformi, čiji su autori ponekad naučno i stručno nekompetentni za njihovo formulisanje i sprovođenje je veoma diskutabilno i rizično. Posebno u slučajevima kada se ignorišu četiri poznata kriterijuma elitnog naučnog razvoja (Selmi, 2009):

- visoka koncentracija talenata među nastavnicima i studentima,
- obilje resursa (finansiranje i infrastruktura),
- fleksibilno upravljanje (realne inovacione odluke i odsustvo birokratskih barijera), a ne centralizacija i
- sposobnost kombinovanja navedenih uslova.

Ako se fokusiramo samo na elementarne finansijske probleme, oni se mogu jasno sagledati preko sljedećih komparativnih indikatora u 2006. godini:

- ogromna je razlika između privučenog kapitala na vodećim univerzitetima (Harvard – 29 mlrd USA \$, Stenford – 14 mlrd USA\$ itd.) i izuzetno niskih budžeta univerziteta u regionalnom okruženju (reda veličina cca 10-20 miliona USA\$),
- slično je i sa platom profesora na odgovarajućim univerzitetima (na Harvardu 185.000 USA\$, na Stenfordu 173.000 USA\$) i na regionalnim univerzitetima (10-30.000€) i
- nesrazmjerne su mogućnosti dodatne zarade od projekata, koje su značajno u korist većih univerzitetskih centara.

Danas vjerovatno ne treba dokazi da je sistem visokog obrazovanja u državama JIE u stanju duboke krize. Veliki broj osoba ima diplomu, ali mnogi od njih ne znaju potpuno ni pravopis, a da ne govorimo npr. o elementarnoj metodološkoj pismenosti ili složenijim oblicima znanja. Poznato je previše nevjerovatnih nezakonitih „bisera“ u visokom obrazovanju, koje nikoga ne interesuju (a morali bi). U osnovi tog paradoksalnog fenomena je, pored socijalne patologije, praksa masovnosti visokog obrazovanja, koja je rezultirala iz fundamentalno pogrešne primjene tzv. Bolonjskog procesa. Naglo je porastao broj studijskih programa na državnim univerzitetima (uz zadržavanje ili smanjivanje nastavnog kadra), koji su se takmičili sa novoformiranim privatnim univerzitetima.

Sve je to dovelo do drastičnog pada obrazovnih kriterijuma, neispunjavanja elementarnih visokoobrazovnih uslova, fiktivne akreditacije, uništavanja kvaliteta visokog obrazovanja,

hiper-inflacije diploma na svim nivoima i mnogih drugih sociopatoloških pojava. Ilustrativana je anegdota koja se prepričava u akademskim krugovima kao frapantan primjer neznanja.

Uz to, masovnost visokog obrazovanja nije bila usklađena ni sa politikom zapošljavanja, niti sa adekvatnom razvojnom strategijom i orijentacijom poslodavaca. Najavljene reforme i „strategije“ ne garantuju boljitak, minimum iz četiri razloga: a) preduzimaju se naglo i rigorozno, u uslovima duboke ekonomske krize, u kojoj je mala prizvodnja i zaposlenost, b) polazi se od nerealnih (vjerovatno i nedostižnih) kriterijuma i pogrešnih premisa, c) vode ih naučno nereferentne osobe i d) ne postoji motivisanost. Inače, bilo kakva strategija nije moguća ako je nerealna i resursno deficitarna.

Već se pokazalo da previše potcijenjeni, demotivisani, disperzivni i neselektivni sistem visokog obrazovanja (koji je postao praktično svima dostupan i nema značajnu rejting klasifikaciju) nije sposoban da rješava privredne probleme. Posebno u uslovima urušene i dugoročno krizne privrede. Izostala je kontrola kvaliteta na svim nivoima i u svim segmentima visokog obrazovanja. Plaća se cijena njegove komercijalizacije i državne nebrige (od smanjene finansijske podrške, do dozvoljavanja neloyalne konkurencije i čestih „strategijskih reformi“ (po mjeri ambicija novog rukovodstva), s neizvjesnim ishodom. Ili, plaća se cijena supstitucije djelimičnog povećanja nivoa opšteg obrazovanja, pokrivenog masovnim diplomama sa padom realnog kvaliteta nivoa visokog obrazovanja.

Ko su krivci? Pored ostalog, nebriga i nečinjenje državnih organa (finansijera), koji su dozvolili preslikavanje političkih elemenata i lobističkih metoda izbora rukovodećih univerzitetskih i fakultetskih kadrova, stvaranje i širenje njihove moći, afirmacija principa log-rollinga, stvaranje i jačanje glasačke mašinerije i zona uticaja, fingiranje nauke, selektivno primjenjivanje pravila itd. Dalje, disfunkcionalnost nevjestih i samohvalisavih (naručenih) medijskih intervjuja, monologa, poruka i idiličnih slika pojedinaca, koji zloupotrebljavaju rukovodeće pozicije, opravdavaju sve i svašta i vode računa isključivo o sopstvenim interesima. Najzad, i tradicionalno ćutanje akademske zajednice (profesora i studenata), uprkos objektivnoj zainteresovanosti za promjene.

Zna se da nema i ne može biti nauke bez ulaganja u nju. A to što i dalje neki kandidati za naučna zvanja (čak i bivši ponavljači) prolaze s radovima u časopisima koji se nalaze na predatorskim listama, s izuzetno niskim prosjekom, ili s radovima na jeziku koji nije svjetski (npr. albanski) i niko ga od članova odgovarajući univerzitetskih organa ne razumije, pa višestruka mentorstva i rukovodeće funkcije – to kao da nije nikome važno!? Kao ni proglašavanje nepismenih ili polupismenih (gramatički i metodološki) osoba za naučnike, kojima sve drugi pišu, dodjeljivanje nekoliko predmeta koji nemaju nikakve veze s temom njihovog doktorata i izborom u zvanje, kao i mnogi drugi skandalozni slučajevi o kojima se priča po kuloarima, a čuti prilikom glasanja! Ili npr. koautorsko šlepanje na tuđim radovima, plagijati, nekritičko prepisivanje (*ad literam*), pisanje radova drugima, kupovini doktorata, švercovane diplome, nereferentni mentori i članovi komisije, dvojni aršini i diskriminacija kod primjene postojećih pravila, selektivna primjena nepostojećih pravila, privilegovanje, lažno predstavljanje naučnih referenci (proglašavanje naučnim monografijama naslaganih novinskih članaka) itd. Čini se da su politika uopšte i neoliberalna politika postali naša sudbina i na polju visokog obrazovanja.

U uslovima niskog nivoa znanja i nauke i vrlo malih ulaganja u naučna istraživanja, naglo preuzimanje najviših svjetskih kriterijuma je pogibeljno. Ono može biti korisno samo u određenim segmentima, u kojima se pravi objektivna i potrebna diferencijacija nauke od predavanja. Ali, za to su potrebni, pored ostalog, naučni instituti. Svuda u razvijenom svijetu se pravi razlika između naučnika i predavača. Tamo postoje kriterijumi objektivne kontrole i pozitivne selekcije. Kod nas pojedini „naučnici“ s lažnim, naduvanim i fingiranim naučnim referencama ne bi mogli da izdrže ni običan kontrolni test, neki čak ni da održe valjano predavanje iz predmeta za koje su izabrani, a kamoli iz svih onih koje pokrivaju. Niko neće da uporedi mali broj predmeta koje drže profesori u razvijenim državama i veliki broj predmeta kod nas. Poređenje je katastrofalno po nas. To samo dokazuje koliko su sve naše univerzitetske reforme palijativne, površne, formalne i fiktivne, pa u tom smislu vjerovatno unaprijed osuđene na neuspjeh. Uostalom, sporo i slabo pomjeranje granica znanja i njegove primjene u privredi i društvu je dovoljan i ubjedljiv pokazatelj slabosti visokog obrazovanja. A znanje je ne samo jedini neograničeni resurs, nego je pored razvijenih institucija, reda, rada, odgovornosti i discipline – najznačajniji uslov izlaska iz krize. Kriza se reprodukuje uglavnom zbog toga što se reprodukuju neznanje, socio-patološka ponašanja i alternativne institucije. I u takvoj situaciji se ignoriše naučna monografije grupe referentnih autora – upravo iz znanja! I traže se međunarodne naučne monografije kadrovima za koje svi znaju da u većini slučajeva nemaju ni nacionalnu monografiju.

Kad god su u istoriji dobre ideje vodili pogrešni ljudi – one nijesu ostvarene. Kad god su se reforme zasnivale na nereálnim vrijednosnim kriterijumima – one nijesu uspjele. Kad god su navodnu strategiju formulisale osobe koje ne znaju ni šta je strategija – ona je vodila na stranputicu. Pravilo u razvijenom svijetu je da sve ključne i realne promjene mora da kreira onaj ko ih zakazuje i plaća. Izvršioi moraju samo da ih odgovorno i dosljedno realizuju, uz uslov da su sposobni, referentni i dokazani. Uspjeh i razvoj podrazumijevaju da se autonomija u odlučivanju hijerarhijski višeg subjekta ne smije supstituisati autonomijom nižeg subjekta. Granice autonomije su svuda u svijetu poznate, nesumljive i transparentne. Njihovo brisanje predstavlja voluntarizam.

Postepeno rješavanje makar nekih od (nagomilanih) navedenih problema bi sigurno pomoglo da se bolje uskladi politika zapošljavanja s politikom visokog školstva, eliminiše negativna selekcija kadrova i masovnost bolonjskog procesa, kao i ponovo afirmiše njeno veličanstvo naučna vertikala. Za to je potrebna mnogo veća zainteresovanost i odlučnost šire društvene zajednice i vlade. U uslovima visoke (masovne) zainteresovanosti za diplome bez pokrića (odozdo) i zanemarljive zainteresovanosti za reformama visokog obrazovanja (odozgo) – kvalitetno rješenje nije moguće.

4. ANTI-ETIČKO PONAŠANJE U NAUCI I VISOKOM OBRAZOVANJU

Temelj modernog visokog školstva su etički standardi. Oni su neophodni za kvalitetno obrazovanje, stvaranje i širenje novih znanja. Principi akademske etike uključuju akademski integritet, neprihvatljivost plagijata i drugih oblika prevare, korupcije, zlonamjernog i ap-

solutističkog ponašanja, lažnog predstavljanja, dovođenja drugih u zabludu, falsifikovanja dokumenata, kupovine naučnih radova i disertacija, pogrešne nostrifikacija diploma i dr. Bilo kakvo (a pogotovo masovno) kršenje navedenih etičkih principa i zahtjeva, zakonskih uslova i razne manipulacije potkopavaju povjerenje u visoko obrazovanje i lišavaju ga sposobnosti da efikasno obavlja svoju funkciju i misiju.

Erozija etičkih standarda u visokom školstvu onemogućuje povećanje ljudskog kapitala, stvaranje inovacija i formiranje međunarodne konkurentnosti države. Formalne izjave naučnih i obrazovnih institucija (proglasi o navodnoj posvećenosti etičkim standardima, preduzete reforme, postavljeni ciljevi o jačanju kvaliteta, kodeks časti i sl.) per se nijesu nikakva garancija da se u stvarnosti postupa u skladu s relevantnim pravilima.

Anti-etičko ponašanje u nauci i visokom obrazovanju je anti-društveno (asocijalno, nezakonito). Ono direktno proporcijalno utiče na stepen povjerenja u njih, prestiž (rejting) i njihovu devalvaciju (Becker, 1968; Bénabou, Tirole, 2003, 2006; Polishchuk, 2012), kao i na urušavanje javnog interesa na račun (manjih ili većih) ličnih koristi (interesa – često privilegovanih). Zbog brojnih teškoća u direktnom dokazivanju kriminalnih (nedozvoljenih) radnji u navedenim oblastima, službene sankcije obično izostaju. Anonimne prijave i ankete se rade proizvoljno, ponekad dirigovano, a onda se potcijenjuju i/ili zataškavaju. Zbog toga dolazi do rasprostranjenog kršenja osnovnih pravila akademske etike, ponekad čak i do nivoa sticanja karakteristike društvene norme.

Uprave univerziteta i fakulteta, kao i profesori najčešće nijesu u mogućnosti da spriječe takvu praksu, iako je evidentno da navedene pojave obezvređuju kvalitet stečenih diploma. Na taj način, razni oblici prevare dobijaju zvaničnu verifikaciju i prednost u odnosu na stvarno znanje. Utilitarno shvatanje obrazovne racionalnosti (Akerlof, Kranton, 2000) u pojedinim (da li mnogim?) slučajevima dominira nad mogućnošću sprečavanja anti-društvenog ponašanja (Fehr, Schmidt 1999).

U posljednjih nekoliko godina, brojne institucije država, nevladinog sektora i medija u regionu JIE deklarativno se zalažu za preduzimanje energičnih mjera za vraćanje dostojanstva akademske etike. Iako su mnogi u pouzdanom (dokazanom) saznanju da postoje drastični primjeri raznih kršenja etičkih pravila, primjena sankcija je paradoksalno – izostala! Svima je jasno da su sankcije za prekršioce etičkih pravila neophodan uslov za poboljšanje konkurentnosti nacionalnog sistema visokog obrazovanja. To je jedini način da se prevare svedu na najmanju meru (Stephens, 2004; Murdock, Miller, Goetzinger, 2007).

Nemoralne univerzitetske eksternalije su naša stvarnost, kako na nivou studenata (prepišanje, korišćenje raznih nedozvoljenih sredstava u tu svrhu, davanje mita nastavnicima, plagirani seminarski i diplomski radovi, magistarske teze i doktorske disertacije itd.), tako i na nivou nastavnog osoblja (uzimanje mita, plagijati, lažne i kupljene diplome i naučne reference, nedržanje i nekvalitetno držanje nastave, nelojalni i/ili korumpirani uticaj (pritisak i podmićivanje u izbornim procesima, a posebno na odlučivanje studenata u raznim tijelima), konforizam itd.

Međutim, potrebno je pomenuti i razne univerzitetske organe, kako delegirane (vijeća fakulteta, vijeća univerziteta, senat i razne druge), tako i alternativne, koji su direktno

izabrani od rukovodstva (odbor za doktorske studije, naučni odbor itd.), koji svojim nesa- vjesnim i dirigovanim odlukama često doprinose kršenju etičkih normi. Riječ je o selek- tivnim, nekritičkim, nestručnim pa i skandaloznim odlukama, kojima se neki pojedinci (bez ili sa sumnjivim, predatorskim i nedovoljnim naučnim referencama) favorizuju, a drugi sputavaju i eliminišu, dodjeli veliki broj nastavnih disciplina i časova, odobravanju tzv. „pokrivanja“ pojedinih naučnih disciplina bez ikakvog naučnog opravdanja, uvođenju nepostojećih naučnih disciplina po mjeri favorita, afirmisanju ogromnog broja studijskih programa (više programa nego nastavnika), upisivanju magistranata i doktoranata bez potrebnog i propisanog prosjeka ocjena, dozvoljavanju javnih odbrana diplomskih, magi- starskih i doktorskih radova bez potpunog prisustva svih članova komisije itd.

Sve su to načini za stvaranje nezaslužениh konkurentskih prednosti pojedinaca (West, Ravenscroft, Shrader, 2004), zbog kojih stradaju kompetentne prednosti fakulteta i uni- verziteta. Postoje ponekad i mehanizmi koordinacije devijantnih ponašanja više lica, koji zbog „operativnih potreba“ beskrupulozno ruše svoje konkurente (Polterovich, 2007).

Empirijska istraživanja pružaju brojne potvrde navedenih negativnih eksternalija, odno- sno spremnosti studenta i nastavnika da često krše etička pravila ponašanja.

5. MITOLOGIZACIJA NAUKE

Mitološka saznanja karakterišu prvobitnog čovjeka. Mitološko „stvaralaštvo“ se uglavnom odnosi na daleku, ali u nekim slučajevima i na blisku prošlost (sjetimo se nekih političkih i ekonomskih mitova). Pa ipak, neki mitovi su još tu oko nas. Oni stvaraju pogrešne ra- zvojne (strategijske) putokaze i prijetu da unište dosadašnje akumulirano znanje.

Ne bi trebalo da je sporno da mitologija i nauka protivruiječe jedna drugoj, tj. da se međusobno isključuju. Pri tome je logično da nauka nesumljivo i uvijek pobjeđuje, ra- zoblíčava, opovrgava i ruši sve mitove. Rijetki su slučajevi u svijetu da se bilans između mita i nauke može pomjeriti na stranu prvoga. Ali, ipak, kad se (i ako se) to dogodi, riječ je o mitologizaciji nauke. Zato se postavlja pitanje: da li je, kako je i zašto to moguće? Izgleda da je u uslovima opšte krize – sve moguće! Jer, mit ne može da nikne na pustom mjestu, nego samo u uslovima koji su izmakli društvenoj kontroli. Dakle, svaki mit treba odgovarajuće uslove (uzroke).

Prvi uzrok je upravo opšta i dugoročna kriza, u kojoj djeluje poremećen sistem društvenih vrijednosti, sa sniženim kriterijumima. On podrazumijeva afirmaciju i reprodukciju siste- ma lažnih vrijednosti, koji se u oblasti visokog obrazovanja ogleda u stvaranju rezultata (diploma, titula i zvanja) bez odgovarajućih ulaganja (učenja, naučnog rada, referenci i znanja).

Drugi uzrok je dugoročno forsiranje infantilizacije i imitacije nauke, od hiper-produkcije naučnih kadrova, studijskih programa, fakulteta i diploma (na svim nivoima), preko ga- šenje naučnih instituta kao hramova naučnih istraživanja i slabog finansiranja nauke do potcjenjivanja i svakojake relativizacije istinskih naučnih rezultata (nacionalnih naučnih

monografija, nacionalnih naučnih časopisa i svega onoga što zahtijeva dugoročan, predan i kompetentan naučni i timski rad).

Treći uzrok je nebriga, nečinjenje, neodgovornost i ćutanje društva (od naroda, preko akademskih krugova do vlasti) o znanju uopšte i nauci. Konkretno, u kuloarima, po kafanama i na skoro svim mjestima posprdno se priča o pojedinom naučnim „oriđinalima“. Ali niko ništa konkretno ne preduzima da se isti razobliče i izopšte. Ovaj uzrok bi se mogao nazvati masovna politika naučnog samoubistva.

Četvrti uzrok je optimistički mentalitet bez pokrića, koji se zasniva na bolesnoj ambiciji mnogih (pa i mediokriteta) da se u situaciji sniženih kriterijuma potcjenjuje ukupan naučni ambijent i tuđa naučna ostvarenja, a precjenjuje sopstvena mašta o nauci, koja često rezultira u iluziji da je moguće pretvoriti zanat u nauku, neznanje u znanje. U stvarnosti se to i događa u pojedinim slučajevima, koji su poznati i akademskoj zajednici, i organima vlasti, ali se oni uporno tolerišu. Vjerovatno su razlozi u vezama i interesima u uslovima hermetičke društvene sredine.

Peti uzrok je političko i medijsko stvaranje kulta navodnih „velikih naučnika“ (sa zaista lažnim referencama), na štetu objektivnog, provjerljivog i masovnog saznanja o njihovoj beznačajnoj i/ili nepostojećoj kreativnosti. Navedeni naučni dogmatizam je predvorje i svetionik mitologizacije nauke. Jer, on briše granice između stvarnog i prividnog, očiglednog i spornog. Ali, on omogućuje prisvajanje kompleksne i značajne anti-naučne rente.

Šesti uzrok je deficit institucija u društvu. Nauka je samo njegov podsistem, koji dijeli sudbinu opštih društvenih kretanja. U institucionalizovanim uslovima nije moguće nekažnjeno djelovanje alternativne nauke i socijalne patologije!

Sedmi uzrok je rigidna i nealternativna interesna povezanost i jednostranost, koja dominira i opstaje u uslovima visokog stepena postojanja oportunističkog neznanja i supstitutivnih alternativnih institucija, koji marginalizuju ne samo nauku, nego čak i potrebu i motivaciju za njom.

Osmi uzrok po svojem značaju sigurno nije posljednji, ali je dovoljan da zaokruži pakleni spisak navedenih uslova (uzroka) mitologizacije nauke. On se odnosi na česte palijativne, improvizatorske, neuke i neodgovorne pokušaje nekakvog reformisanja nauke. Ti pokušaji su previše česti i prave se po mjeri reformatora. Oni se modelski smjenjuju u izbornim mandatima ključnih funkcija, do kojih se dolazi procedurom čiji je glasački ishod unaprijed poznat i kasnijim subjektivnim izborom najbližih saradnika od strane izabranih rukovodilaca.

Umjesto komentara, dovoljno je citirati Napoleona Bonapartu: „*Najveća nemoralnost je – raditi posao koji ne znaš da radiš!*“.

6. ZAKLJUČAK

Dolazi do degradacije znanja i visokog obrazovanja u državama JIE. To je veliki društveni problem, paradoks našeg vremena i jedan od uzroka reprodukcije tranzicijske krize. On je direktna posljedica društvene i ekonomske krize, kao i dominacije alternativnih institucija. Međutim, činjenica je da navedeni problem svojim povratnim uticajem doprinosi reprodukciji alternativnih društveni tokova (institucionalnih, obrazovnih, kulturnih, etičkih i dr.).

Navedeni fenomen je društveno opasan i složen, jer je funkcionalno usmjeren na zanemarivanje osnovnih društvenih i ekonomskih problema, a dugoročno djeluje degenerativno, anti-civilizacijski i anti-razvojno. Proganjanje kritičke riječi i nauke je uvijek bila karakteristika totalitarizma, sa tragičnim posljedicama po društvo, ali i njegove nosioce.

Orkestrirano tematsko i metodološko skretanje izučavanja ekonomskih pitanja sa glavnog na sporedni kolosijek bitno doprinosi krizi ekonomske nauke. Svaki teorijsko-metodološki monizam, apologetika i fetišizam su kontra-produktivni, jer idealizuju i zamagljuje objekat posmatranja. Njih u ekonomskoj stvarnosti često prati urušavajuće dejstvo kvazi-monizama (kvazi-neoliberalnih, kvazi-naučnih i drugih). To je ustvari ono što se može nazivati ekonomskim klockotrizmom (prodavanje magle, sipanje prašine u oči, nošenje mnogougaonih jaja).

Konstatovana kriza ekonomske nauke se idealno uklapa ne samo u magistralne globalne i tranzicijske tokove, nego i u savremene probleme univerzitetske prakse u regionu JIE. Bez značajnih ulaganja u nauku nije moguće ostvarenje značajnijih (posebno ne većih) naučnih rezultata. U situaciji konstantnog i zaprepašćujućeg deficita navedenih ulaganja, dolazi do raznih i sve većih fingiranja nauke. Ono dovode, pored ostalih negativnih eksternalija, do zaglupljivanja naroda – stranputice koja direktno vodi u razne oblike zaostajanja, siromaštva i savremenog ropstva.

LITERATURA

Arnold, D.N., Fowler, K.K. (2011), „Nefarious Numbers“, *Notices of the AMS*, Vol. 58, No. 3.

Akerlof, G., Kranton, R. (2000), „Economics and Identity“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 115, No. 3, 715–753.

Balackij, E.V., Ekimova; N.A (2011), „Sravnitel'naja nadežnost' global'nih rejtingov universitetov“, *Žurnal novoj ekonomičeskoj. asociacii*, No. 11, 127-140.

Becker, G.S. (1968), „Crime and Punishment: An Economic Approach“, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, No. 2, 168–217.

Bénabou, R., Tirole, J. (2003), „Intrinsic and Extrinsic Motivation“, *Review of Economic Studies*, Vol. 70, No. 3, 489–520.

Bénabou, R., Tirole J. (2006), „Incentives and Prosocial Behavior“, *American Economic Review*, Vol. 96, No. 4, 1652–1678.

Blaug, M. (1996), *Economic Theory in Retrospect* (5th edition), Cambridge University Press, Cambridge.

Colander, D. et al. (2010), “The financial crisis and the systemic failure of academic economics”, *Voprosy ekonomiki*, No. 6, 10-25.

Davar, E. (2015), „Crisis of Economic Science: Causes and Remedy“, *Terra Economicus*, Vol. 13, No. 2, 73-83.

Draskovic, V. (2014), *Neoliberal metaphor as a quasi-economic paradigm in function of vulgarized institutional monism and an experiment of interest*“, SPH, Celje – Osijek – Czestochowa – Kotor.

Drašković. V. (2015), „Neuka nauka“, *Ekonomski eseji*, Vol. 1, No. 1-2, 5-6.

Drašković, M., Lakić, S., Draskovic, V. (2016), „Contemporary Substitutes of the Political Economy“, *Ekonomika regiona*, No. 1, 37-45. doi 10.17059/2016-1-3

Fehr, E., Schmidt, K.M. (1999), „A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation“, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, No. 3, 817–868.

Kuhn, T. S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago University Press, Chicago.

Murdock, T.B., Miller, A.D., Goetzinger, A. (2007), „Effects of Classroom Context on University Students’ Judgments about Cheating: Mediating and Moderating Processes“, *Social Psychology of Education*, Vol. 10, No. 2, 141–169.

North, D. C. (1997), “Some Fundamental Puzzles in Economic History/Development” in W. B. Arthur, S. N. Durlauf, and D. A. Lane (eds.), *The Economy as an Evolving Complex System II.*, Addison-Wesley, Reading, MA, 425-460.

North, D. C., Walis, J. J., Weingast, B. R. (2012), *Violence and Social Orders – A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, The Syndicate of the Press, Cambridge.

O’Hara P. A. (2014), „Political Economy of Love: Nurturance Gap, Disembedded Economy and Freedom Constraints within Neoliberal Capitalism“, *Panoeconomicus*, Vol. 61, No. 2, 161-192.

Polishchuk, L. (2012), „Misuse of Institutions: Lessons from Transition“, In *Economies in Transition: The Long Run-View*, Palgrave Macmillan, Chippenham, Vol. 7, 172–193.

Polterovich, V.M. (2007), *Elements of Reforms Theory*, Ekonomika, Moscow.

Salmi, G. (2009), *Sozdanie universitetov mirovogo klassa, Ves' mir*, Moskva.

Stephens, J.M. (2004), „Beyond Reasoning: The Role of Moral Identities, Sociomoral Regulation and Social Context in Academic Cheating among High School Adolescents“, Paper Presented at the *Annual Meeting of the American Educational Research Association*, San Diego.

Sverdlov, E.D. (2006), „Miraži citiruемости. Bibliometrijskaja ocenka značivosti naučnih publikacij ot del'nih issledovatelej“, *Vestnik Rossijskoj akademii nauk*, T. 76, No. 12.
